

Проф. др Благота МРКАИЋ

ГРАХОВАЧКА БИТКА У ЗБИРЦИ "ЈУНАЧКИ СПОМЕНИК"
МИРКА ПЕТРОВИЋА-ЊЕГОША И У ЗБИРЦИ
"ГУСЛЕ ЦРНОГОРСКЕ" ФИЛИПА РАДИЧЕВИЋА

I

1.

Граховачка битка (1858), као пресудан историјски догађај за успостављање Црне Горе и међународно признање њене државности, доста је историјски изучавана и валоризована. Богато је опјевана и у тадашњим епским пјесничким хроникама, мада не сразмјерно њеном несамјерљивом друштвено-историјском утицају и величини.

Поменућемо, између осталог, да се, познато је, у IX књизи Вукових пјесама налазе и двије пјесме о Граховцу. Једна, умјетнички врлиједна и врло обимна, добијена је од угледног црногорског народног пјесника - пјевача, сердара Ђука Средановића, а друга, знатно слабија, од непознатог је народног пјевача.

Осим тога, граховачка епопеја инспирисала је и писце умјетничких дјела, стране и домаће. Истакнимо да је, између осталих, и познати писац српског романтизма "Стеван Владисав Каћански (...) написао спјев 'Грахов-Лаз', изузетне садржајности и патриотске надахнутости".

Карактеристично је, и за ову прилику посебно интересантно, да у тада омиљеној и најпопуларнијој збирци епских пјесама Великог војводе Мирка "Јуначки споменик"¹ (1864) од 28, односно 29 пјесама (са око 5.000 стихова), о догађајима у декади 1852-1862. нема посебне пјесме о граховачкој бици, у којој је војвода био главни заповиједник.

Али, у шестој, односно, видјећемо, седмој пјесми, ова битка је описана фрагментарно и само на први поглед епизодично или на нивоу помена. Међутим, увјерићемо се да је дата са значајном поетском функцијом и добро осмишљеним идеолошко-политичким намјерама и циљевима.

На другој страни, у мање познатој и мање изучаваној збирци епских народних пјесама "Гусле црногорске"² (1872), од 32 пјесме из различитих времена са око 7.500 стихова (једна трећина су новије пјес-

¹ "Јуначки споменик", Народна књига, Цетиње 1951. Сви цитати дати су по овом издању (Предговор Р. Драгићевић).

² Филип Радичевић: "Гусле црногорске", Београд 1872. (Предговор сакупљача Ф. Радичевића).

ничке хронике) цетињског архиђакона, учитеља и народног пјесника и сакупљача епских пјесама Филипа Радичевића³ (1843-1917), која се односи на исти десетогодишњи период (1852-1862) опјеван у "Јуначком споменику", заступљена је обимнија пјесма антологијског карактера "Бој на Граховцу" (од 752 стиха).

Остварена махом у духу старинске епике, по свом садржајно-композиционом склопу и идеолошкој мисији блиска је оном што је о граховачкој бици поетски и чињенички имплементирано у "Јуначком споменику".

Иако неједнак, одјек који су ове збирке имале код слушалачког, односно читалачког аудиторијума, по много чему је сродан и истовјетан. Покушаћемо да наведену проблематику сагледамо у датим збиркама посебно и да их, колико нам је познато, по први пут валоризујемо на тој основи.

2.

Граховац, односно граховачка битка, као пјеснички мотив, већ је поменуто, у "Јуначком споменику" налази се у седам следећих пјесама: "Бој на Колашину" (1858) бр. 6, "Освета Јова Јовићевића" (1858) бр. 7, "Четовање Јована Лучића" (1859) бр. 8, "Ударац на Турке у Дуги" (1861) бр. 11, "Бој на Медуну у Кучима" (1862) бр. 21, "Бој на Пресједи у Дуги" (1862) бр. 24 и у пјесми "Ратовање Омер-паше на Црну Гору" (1862) бр. 28, за коју се сматра да је њен аутор знаменити херцеговачки првак (устанички вођа кога је поставио Мирко Петровић), познати културни посленик, архимандрит Нићифор Дучић, који је од Мирка Петровића забиљежио пјесме и приредио ову популарну збирку.

Недостатак посебне пјесме о граховачкој бици у "Јуначком споменику" дјелује на први поглед нелогично и тешко схватљиво. Дочим, разлог је познат, а први га је јавно саопштио поменути приређивач збирке Нићифор Дучић. Он у свом предговору истиче да му је на његов приговор да нема пјесама о бојевима у којима је био главни заповиједник, Велики војвода Мирко одговорио:

"Ја сам за себе не могу пјевати пјесме".⁴

Но и поред тога, пјесник "Јуначког споменика", иако освједочено досљедна и морално постојана личност, под утицајем *фактора сјољне иницијације* (подвукао Б. М.), одступио је у одређеној мјери од цитиране, експлицитно дате изјаве, па је граховачку битку, а и свој удио у њој, у краћим или нешто дужим сегментима истакао у већ набројеним пјесмама ове збирке.

Покушаћемо да у обиму у ком је то овом приликом могуће, одговоримо зашто је тако поступљено и шта коначно граховачка битка, на тај начин експонирана као значајан пјеснички мотив, значи у контексту пјесама и колико је и како утицала на историјске догађаје који

³ У часопису "Застава" бр. 69 из 1884. доказао је да је Бранко Радичевић родом из Зете.

⁴ Радосав Меденица: *Наша народна епика и њени творци*, Цетиње - Београд 1975, стр. 211.

су јој слиједили и који су значили континуирани пут ка остваривању црногорске слободе и државности.

Грандиозна граховачка побједа над надмоћнијим и знатно боље наоружаним и опремљеним Турцима, као ријетко који догађај прије ње, оснажила је народну вјеру и ојачала свијест о свом борбеном прегалаштву и моћима. Већ помињани Нићифор Дучић је у том циљу, између осталог, заносно истицао да је "Граховац Србима, оно што је Маратон Јелинима".

Глас о великој побједи црногорског оружја, што је са задатог аспекта нарочито значајно, снажно је одјекнуо, сазнајемо у "Јуначком споменику", у сусједним племенима: Бјелопавлићима, Морачи, Кучима, Васојевићима, другим граничним областима и у Херцеговини. На најбољи могући начин поспјешило је и изазвао свеопште слободарско "народно вреће" које се спонтано ширило и, уз све устаничке невоље и губитке, доприносило новим обрачунама за слободу и присаједињавање поменутих крајева Црној Гори.

3.

То је на еклатантан начин потврђено у пјесми "Бој на Колашину" (1858) у којој је опјеван догађај који је услиједио само неколико мјесеци послје граховачке битке. У овој пјесми војвода Мирко помиње Граховац и истиче, истовремено у улози пјесника и главног актера у борби, свој подвиг на том историјском мјесту са, како омиљено и не ријетко каже, "мрким Црногорцима".

У складу са историјском истинитошћу сазнајемо и за погибију главног заповиједника турске војске, угледног Кадри-паше као и за друге велике турске губитке који су, ради даљег јачања борбеног морала црногорских ратника, знатно хиперболисани. Пјесник у духу старинске епике подробно информише и о задобијању богатог плијена: различитог оружја и, како се у пјесми изворно истиче, све "турске хазне и џебане".

Поводом боја на Колашину поменућемо да је у народном предању запамћено и у историјским документима забиљежено да су познати дробњачки и морачки прваци, предвођени Новицом Церовићем, само три мјесеца послје Граховца и без званичног знања књаза Данила, подигли устанак и напали Колашин са 14 утврђених турских кула. Тако по први пут бива освојен један град послје граховачке битке и то, првенствено, под њеним снажним побједничким утиском.⁵ То је на

⁵ "А знате ли шта је љетос било
На Граховац на поље зелено?
Што учини војевода Мирко
И његови мрки Црногорци
Од Кадрије и његове војске
Кад посјече дванаест хиљада,
И узе му дванаест топовах,
И сву турску хазну и џебану
И с Тураках свијетло оружје
Нек' се они и славе и фале..." (Јуначки споменик, стр. 35-36.)

дипломатском плану образложено страним конзулима, али и поред тога, Колашин је убрзо враћен Турцима.

У свом слободарском заносу, опијена побједом на Граховцу, Колашин је фактички тајно напала борбено и духовно у великој мјери обједињења цијела Црна Гора.

Као резултат тога дробњачки и морачки прваци су извели напад као народни стратеги, по урођеном инстинкту, свјесни жртвовања за потпуну слободу и уједињеност.

Пјесник Мирко Петровић - Његош је у том циљу изразио своје добро осмишљене политичке жеље да граховачка битка добије на психолошком плану што потпунију државотворну народносна димензију. Овај неустрашиви ратник, вјешти дипломата и тада у знатној мјери државник, добро је знао да су остварљиве и ефикасне само оне идеје које су утемељене у народном бићу, тачније у дубини народне душе као дио и израз колективне патриотске свијести. Он је тако у свом времену досљедно и сигурно настављао државотворну линију и стремљења својих великих предака Петра I и Петра II.

Набрајање ратног плијена у инкорпорираним сегменту о граховачкој бици попут осталих структурних елемената, остварено је аналогно старинској епици и у функцији је спознаје тадашњих економских и црногорских борачко-стратегичких питања.

Главни догађај у овој пјесми се, ипак, усмјерава и одређује политичким критеријумима Великог војводе Мирка. Он је у потребној мјери извршио заокрет, како би са теоријског аспекта рекла Марта Фрајнд, од "реалности ка фикцији, од чињенице ка виђењу чињенице" што је израз његових "људских и друштвених схватања".

У том смислу неоспорна је зависност "Јуначког споменика" од "тренутка у коме настаје и од историјских, политичких и националних потреба средине" којој је намијењен.

4.

Као доказ да је славна побједа на Граховцу добила заслужено народно уважавање, увјерава нас и начин њеног истицања у пјесми "Освета Јока Јовићевића". По датој бици, сазнајемо, мјери се супериорност црногорског јунаштва⁶ над турским и, ненаметљиво, указује на

⁶ "Велим да су бољи Црногорци,
А који ми вјеровати неће
Нека пита пашу Ферик-пашу,
Што је с војском био на Граховцу
И с Кадријом пашом царевијем,
Како му је војевање било,
И ће оста Кадри-паша млади,
Са низама дванаест хиљада
И турскијех дванаест топовах
И остала војничка оправа,
Све је ово дошло на Цетиње
У арсенал Петровића књаза..." (Јуначки споменик, стр. 39-40)

значај Цетиња као административног и духовног стожера Црне Горе из кога књаз будно мотри на сва збивања и сигурно их, у складу са постојећим приликама, усмјерава.

Исконско неповјерење према Турцима, сада дато као опомена на опрезност, поткрепљује се жестоким обрачуном на Граховцу који се пореди са онима најзначајнијим у историји Црне Горе.

Помињањем граховачке битке у овој пјесми два пута, Мирко Петровић је желио ставити у фокус догађаја који су јој слиједили, јер је вјеровало да је и сами њен помен некада пресудан или бар довољно подстицајан и обавезујући.

Граховачка битка је пораженој страни донијела несагледиве посљедице како на војничко-стратешком тако и на дипломатском и морално-психолошком плану. Никшићки Турци, сазнајемо у пјесми "Четовање Јована Лучића" (Николића), граховачку битку схватају као пресудан догађај који је охрабрио Црногорце и омогућио им нове успјехе. Они им од тада отимају поједине пограничне области, нападају турска утврђења и плијене караване:

"Много су се Власи посилили,
Откад царску исјекоше војску
На Граховцу пољу кравоме,
Па су пукли уз Херцеговину..."⁷

Пјесничко истицање "на Граховцу пољу кравоме" подсећа на обраћање у пјесмама о косовском боју. Треба поменути да слика Граховачког поља у "Јуначком споменику" варира од реалистичког "пољу маленоме" до уобичајеног епског: "пољу чувеноме", "пољу јуначкоме" и слично.

Догађаји послје битке на том пољу одвијају се незауостављиво, у њеном свијетлу и одјеку. Пјесник с поносом истиче успјехе у пограничним племенима и представља јунаштво тада чувених и у овој збирци највише опјеваних јунака: сердара Шћепана (Радојевића),⁸ војводе Илије⁹ те у овој збирци представљено, њима равно, јунаштво сердара Ђока Бањанина (Миљанића).

На сличан начин мотив граховачке битке експониран је и у пјесми "Ударац на Турке у Дуги" (1861) при чему је упечатљиво да Турци броје године од свога пораза на Граховцу, од када стално спремају освету, што одговара фактичким приликама, посебно другом Омер-пашином казненем походу и успјесима.

Одјек граховачке битке је био ширио се и изван Црне Горе. У духу појединих пјесама Петра I, стиже далеко, чак до Стамбола у коме

⁷ *Јуначки споменик*, стр. 43.

⁸ "Вазда стоји Гацку широкоме / све је збио у касаве Турке" (*Јуначки споменик*, стр. 44).

⁹ "Који сједи на Луково равно" (*Јуначки споменик*, стр. 44).

се никшићке аге жале на тешке последице последије пораза на Граховцу.¹⁰ Цар Абдул их схвата и одмах жели да им пружи војничку помоћ и дипломатску заштиту преко европских (у пјесми "хришћанских") конзула.

Да утицај граховачке битке продире, како је већ помињано, и у све крајеве Црне Горе, Брда и прибрежна племена, показује и његов учинак опјеван у пјесми "Бој на Медуну у Кучима" (1862). Главни догађај у овој пјесми, попут сагледаване пјесме "Бој на Колашину", потврђује помињано слободарско "народно вреће" и ријешеност да се Кучи ослободе од турског ропства. У складу са својим политичким програмом, Мирко Петровић вјешто истиче лојалност чувеног кучког војводе Марка Миљанова (у пјесми Миљановића) Цетињу и тада већ књазу Николи. У том циљу пјесник детаљно набраја све борбе у Црној Гори и сусједним областима, са жељом да се сузбије племенски сепаратизам, изврши борачка хомогенизација и афирмише заједничко црногорско јунаштво.

Очито постојање два нивоа епске историчности потврђује врло позитиван однос према Марку Миљанову, за разлику од односа према његовом племену Кучима што говори о "једнократној примјени" и различитом "степену очуваности епске истине".

Дошло је заправо до селекције и "одабирања историјског модела" у који се уклапа пјесниково виђење друштвено-историјских збивања блиско и адекватно виђењу његове "слушалачке односно читалачке публице", што је и омогућило велику популарност ове збирке.

Граховачка побједа и слава црногорског оружја су поменути на нешто другачији начин од дотадашњег у извјештају о великим губицима у бици на Медуну, у којој су Кучи поражени.

Кроз казивање чувеног јунака, сердара Јола Пилетића, сазнајемо да му од свега теже пада губитак оружја заробљеног на Граховцу. У тако промјенљивој ратној срећи љубав према оружју изражена је попут завршне сцене у "Горском вијенцу":

"Више жалим два топа огњена
Него наше посјечене главе".¹¹

Осим црногорске, истакнута је и турска љубав према оружју изгубљеном на Граховцу, а које препознају на црногорским ратницима. Опјевани култ према оружју утицао је на свој начин на борачки морал и расположење супротстављених страна. То је нарочито дошло до изражаја у пјесми "Бој на Пресјеци у Дуги" (1862) у коме су Турци, обузети страхом од црногорских ратника, наоружани оружјем заробљеним

¹⁰ "Ево има шест годинах данах,
Откад твоју војску посјекоше
На Граховцу, пољу маленоме,
И отада Никшић затворише:
Узеше нам зелене планине,
Бе ширимо пребијеле овце..." (*Јуначки сјоменик*, стр. 62-63).

¹¹ Исто, стр. 137.

на Граховцу, у паници побјегли са бојишта. Њихов страх је посљедица пораза на Граховцу, јер су могли опет слично да прођу и на Дуги крвавој.

5.

Епски фрагменти о граховачкој бици у контексту сагледаваних пјесама "Јуначког споменика" добијају узвишен тон са богатим конотативним спектром. Под утицајем политичких чинилаца у битној су функцији трансформације епске историчности.

Иако опјеван без неопходне временске дистанце, овај догађај се у добро успостављеној синхронијској равни, коју је, подсјетићемо, најпотпуније дефинисао и у односу на дијахронијску раван најпотпуније теоријски разрадио Х. Г. Гадамер и његови сљедбеници, добро урезао у простор и вријеме и служио је дуго као примјер за угледање и нова борбена прегнућа.

Његовим посредством успостављен је у доброј мјери логичан слијед и узрочно-посљедична повезаност међу тадашњим крупним историјским догађајима, чији је значајни носилац и незаобилазни идејни усмјеривач био Велики војвода Мирко. Он је, ипак, најпотпуније опјеван у пјесми "Ратовање Омер-паше на Црну Гору" која припада, на почетку смо истакли, приређивачу "Јуначког споменика" архимандриту Нићифору Дучићу.

Својим пристанком да се ова пјесма уврсти у дату збирку, Мирко Петровић је дозволио, истакнимо то још једном, да се у одређеној мјери, посредним путем, каже о њему оно што сам није желио да истиче.

Пјесма је, како је у критици запажено, испјевана у духу пјесама "Јуначког споменика" па се складно уклапа у његову садржајно-композициону структуру. У њој је у знатној мјери наглашен такорећи пресудан допринос Великог војводе Мирка "великим и жестокима бојевима који се учинише у Бјелопавлићима (...) тако и у Загарачу и у Љешанској и Ријечкој нахији", а о којима он није, поменуто је, хтио да пјева.

Пораз Турака на Граховцу и у овој пјесми експониран је као главни мотив освете који суштински опредјељује опјевано ратовање Омер-паше на Црну Гору.

Граховачка битка тако у овој збирци, иако дата фрагментарно, има драгоцјен значењски досег. Са рецептивног аспекта обезбјеђује карактеристичан ефекат - естетски и гносеолошки. Њеним посредством се на парадигматичан начин афирмишу друштвено-историјско, односно државно-династичко и индивидуално епско.

II

6.

Као што је поменуто, антологијска пјесма у другој збирци о којој је у овом раду ријеч "Гусле црногорске" Филипа Радичевића, је пје-

сма "Бој на Граховцу" (1858). То је обимнија пјесничка хроника (чита-ви мали спјев од 752 стиха) која граховачку битку дочарава умногом вјерно историјским догађањима, што говори о доброј обавијештености анонимног, али даровитог пјесника од кога је сакупљач Филип Радичевић забиљежио пјесму, а о чему није оставио података.

Пјесма почиње, попут старије епике, познатом схемом ("Полепти соко тица сива") и она се, за разлику од појединих пјесама у "Јуначком споменику", не дешифрира, већ се, попут схеме о вили, соку, као изабрани епски гласноша, директно жали турском цару на зулум црногорског књаза Данила. Овим и другим ријетким архаичним мјестима пјесма се приближава чувеној класичној епици.

Аналогно претходно поменутом друштвено-историјском карактеру и значају "Јуначког споменика", посебно се апострофира Данилово успјешно подизање на устанак и преотимање од Турака тада пограничних херцеговачких крајева. Евидентно је да се и у овој пјесми Радичевићевих "Гусала црногорских", не ријетко, сријеће иста топонимија као у "Јуначком споменику", односно опјевана су иста мјеста и племена (Грахово, Жупа, Зупци, Бањани...) према којима су испољене аспирације за што скоријим присаједињавањем Црној Гори.¹²

Осим тога у датој пјесми се, као у пјесмама војводе Мирка, понавља омиљена пјесничка синтагма "мрки Црногорци", што нас и са те стране увјерава да је анонимни творац ове пјесме добро познавао "Јуначки споменик" и да је стварао под његовим одређеним утицајем.

Треба нагласити да се нарочито истиче и велича личност књаза Данила:

"А таквога крвавога змаја,
Као млада Петровић Данила
Није земља до данас родила".¹³

Њега, сазнајемо, снажно, као великог и достојног противника, респектује и сами турски цар Абдул:

"Та у јаду дрмну се за браду,
Што ћу чињет' од свог душманина
Од сокола Петровића књаза..."¹⁴

Ова пјесма по аналогiji, односно принципу адекватности историјској истинитости, слиједи природу тематике "Јуначког споменика", али, за разлику од њега, цјеловито и опширно опјевава граховачку битку.

¹² "Подига је сву Херцеговину,
Отео ти Жупу и Грахово
Те не дају паре ни динара,
Узео ти Зупце и Бањане,
Разуру ти тридест паланака
Послао ти *мрке Црногорце* (подвукао Б. М.)
Да походе Босну валовиту". (Као под 2, стр. 133.)

¹³ Исто, стр. 133.

¹⁴ Исто.

Вјерно је дочаран правац кретања турске војске, њени одмори и изненадни сукоб са тактички добро постављеном црногорском претходницом коју је храбрио и вјешто предводио чувени јунак протопоп Лука (Јововић). Све се то одвија, иако не директно, слично као у пјесмама војводе Мирка, под заповиједништвом или надзором књаза Данила, који добро одабира своје најугледније војсковође да се одлучно супротставе бројчано надмоћнијој и боље опремљеној турској војсци.

Треба поменути, а што смо и раније истицали пишући о црногорским пјесничким хроникама, да се при представљању турске војске и њеног главног заповиједника Кадри-паше, употребљавају поједини нови епски пјеснички реквизити:

"Па довати дурбин (подвукао Б. М.) на очима"¹⁵

који су неадекватна замјена класичних епских.

Дакле, у цитираном (подвученом) примјеру у питању је процес *ејске дефункционализације* (подвукао Б. М.) који је у мањој или већој мјери присутан у пјесмама хроничарског типа.

У доброј пјесничкој селекцији и успјелој умјетничкој реализацији представљена је права смотра одабраних црногорских јунака, предводника и заповиједника граховачке битке.

Посебан квалитет представља њихово портретисање и кратка, добро погођена карактеризација. У томе свакако предњачи импозантни изглед Великог војводе Мирка (који се знатно разликује од оног научно заснованог антрополошког).

Његов портрет сматрамо једним од најупечатљивијих у поезији хроничарског типа, зато ћемо га цјеловитије екцептирати:

"Гле јунака што је на зекаљу,
Што предводи црногорску војску,
Те му видиш сабљу османлију,
На прсима токе позлаћене
Мрке брке пале на рамена
На главу му самур капа златна
У самуру што је перјанице
Оно ти је крвник Османлија,
Породице спрске од Косова,
По имену Петровићу Мирко".¹⁶

Осим војводе Мирка, дат је изглед његовог брата Крца и Драга Петровића, те изузетна физичка љепота и умност Ива Радоњића ("Ал' каква је стаса и образа / љепоте му у ордији нема / ни његова збора и разума"). Нешто потпуније је представљен чувени чевски војводе Пе-

¹⁵ *Јуначки споменик*, стр. 137.

¹⁶ Исто, стр. 138.

тар Вукотић, а послје њега се набрајају јунаци: Петар Вујовић, Саво Лукетић, Марко Мартиновић, Ђуро Матановић и Милош Кривокапа (Кривокапић) који су, у историји је познато, били веома заслужни за граховачку побједу, али се и поред тога помињу само по мјесту из којег потичу и чије борце предводе.

Дати поредак ради истицања, као у "Јуначком споменику", заједничког црногорског јунаштва, у доброј мјери изједначаје црногорске јунаке и, изузимајући војводу Мирка, само их благо градира. На то конкретно упућује и стављање на прво мјесто јунака из владајуће породице Петровића чиме се, ипак, недвосмислено истиче друштвено-историјски карактер и идејно-политичка усмјереност ове пјесме.

7.

Детаљно је дочаран и начин црногорског и турског припремања и вођења битке.

Турци су добрим извиђачким увидом детаљно обавијештени о снази црногорске војске, па свјесни стања у коме се налазе и обузети реалним страхом траже помоћ ("индат") из Требиња. На другој страни, Велики војвода Мирко непогрешиво користи познавање терена као и своје велико искуство и војничку даровитост, па већ на почетку битке тактички неутралише бројчану предност Турака.

Судар с њиховом војском, која је неуспјешно покушала да изненади црногорске положаје, опјеван је подробно, с мноштвом детаља. Послије жестоког напада "огњем из пушака", Црногорци муњевито прелазе у, себи својствен, силовит јуриш ножевима, у чему су били такорећи ненадмашни.

Посљедице таквог обрачуна су, већ на почетку, велики турски губици, али и погибија неколико истакнутих црногорских јунака (протопопа Луке, капетана Бора, капетана Ђура и барјактара Шака). У највећем јеку битке војвода Мирко врши ефикасно одређена престојавања својих јединица и задаје Турцима одлучан, побједоносни ударац. При том је са тактичког аспекта и спознаје суштине битке карактеристично немилосрдно раскидање тзв. "шупљег кола" помоћу кога су Турци хтјели да надмудре, опколе и похватају Црногорце.

Значајно мјесто у пјесми добија и дипломатско-пропагандна мисија француског представника у црногорској војсци Деларија који, истицањем црногорске непобједивости, обесхрабрује Турке и утиче да потраже кратко примирје с Црногорцима. Тиме је, у ствари, постигнут двоструки циљ:

- откривени су сви положаји и распоред турске војске,
- обезбијеђено је црногорско усредсређивање на њихово разбијање и уништавање.

Народни пјесник је то сликовито и упечатљиво приказао:

"Убише се огњем жестокијем
Пушка грми, небо се пролама,

Сва је тама војску притиснула,
Пала тама од пушчаног праха
Тун брат брата познат не могаше".¹⁷

8.

У духу пјесама хајдучког циклуса, поступком градације, опјевано је сачекивање разбијене турске војске и појединачни учинак црногорских јунака. При том је посебно наглашено надалеко познато лично јунаштво и пресудан допринос граховачкој побједи Мирка Петровића:

"Дивно ти је погледати Мирка
Каква чуда чини од Турака".¹⁸

Карактеристично је да се не истиче, као у неким другим пјесмама о Граховцу, који је јунак посјекао Кадри-пашу. Народни пјесник је то, осјетљиво и још увијек дефинитивно неодгонетнуто питање, вјешто заобишао не помињући конкретно ниједног актера тог јуначког чина ("Пак га Срби посјекоше жива") при чему је поступком поопштавања остао досљедан својим реалистичким критеријумима.

У овом случају пјесма претходи историји и на одређен начин обавезује својом опрезношћу и искуством. Тим више што се, познато је, не располаже посве сигурним писаним изворима да се дато питање вјеродостојно разријеша. Утврђивање чињеничких адекватности и одступања представљало би само "први корак" у том правцу.

Тако би се сагледало и колико се историјске чињенице поклапају са епским пјесничким и колико се трансформишу у могућу "пјесничку фикцију".

Извјесно је, међутим, да народни пјесник није датим поводом желио ништа да импровизује, што актуелизује, чини се, *кључни однос* (подвукао Б. М.) са другим пјесмама о истом историјском догађају.

Поменуто поопштавање у опису погубљења Кадри-паше, израз је и пјесникове свјесне опрезности према агоналним релацијама епске средине која му не би олако прихватила и опростила пренебрегавање истине или пак било какво огрјешење о њу.

По схеми пјесничких хроника тога времена, последије података о турским губицима, који су хиперболисани, и црногорских, који су дати доста реално, опјевана је и бесједа црногорске кнегиње Даринке те, по угледу на "Горски вијенац", долазак гласника са граховачког бојишта са радосном вијешћу о великој побједи.

Попут старинске епике и сагледаваних пјесама из "Јуначког споменика", у финалном дијелу пјесме истакнута је подјела задобијеног великог плијена. Аналогно фактичком догађању, сагледане су и опје-

¹⁷ *Јуначки споменик*, стр. 150.

¹⁸ Исто, стр. 150.

ване црногорске намјере да се одмах послје Грховца крене на Херцеговину, како би се она, слично Вишњићевој пјесми О Карађорђевој устанку, присајединила Црној Гори, што у многим кореспондира и изједначаје се са схватањем и државотворним намјерама Великог војводе Мирка.

III

На крају се може сагледати да је граховачка битка и у "Јуначком споменику" и у "Гулама црногорским", иако на различит начин и у неједнаком обиму, доживљена и представљена као пресудан догађај за међународно одређивање граница Црне Горе и за прво званично признавање њене државности.

У појединим сегментима пјесама ова битка се упоређује са козовском, која је из стварности прешла у мит и већ тада је била у средишту духовне матрице српске и црногорске. Због тога је и била ефикасна у покретању и развоју догађаја који су је слиједили. Уз изворно представљање стварности, изазвала је значајан спектар пјесничких мисли и емоција, што се ненаметљиво поклапа са тадашњим ослободилачким, државно-политичким програмом Црне Горе. Граховачка битка, тако, у структури сагледаваних пјесама добија у великој мјери карактер епске пјесничке документарности и истовремено умјетнички израз мање или више близак старинској епици.

У функцији мотива импулса доприноси формирању и усклађивању пјесничког тока у датим пјесмама, које су због недостатка временске дистанце живјеле у хоризонтали, односно у синхронији (у једном времену) што је неминовно ишло на уштрб њихове умјетничке реализације.

Blagota MRKAIC

THE BATTLE OF GRAHOVAC IN THE COLLECTION "A HERO
MONUMENT" BY MIRKO PETROVIĆ NJEGOŠ AND IN THE COL-
LECTION "A MONTENEGRO GUSLE" BY FILIP RADIĆEVIĆ

Summary

The battle of Grahovac is not specially lauded in the collection of folk poems "A hero monument" (1864) by Mirko Petrović as a real commander and a creator of the victory against Turkeys on Grahovac, he didn't want to sing about himself.

But, in six more exactly seven poems, he mentions the battle od Grahovac fragmentary as an impulse motive which had an influence on further battles to final freedom and the first official international tribute of Montenegro and establishing its limits with neighbours.

On the other side, in less known collection of epic poems "A Montenegro gusle" (1872) by Cetinje archdeacon, teacher and collector of folk poems Filip Radićević there is longer antology poem "The battle of Grahovac" (752 verses).

The battle is described historically true as well as single and common efficiency in the big victory against Turkeys. With a chronicle representation of this special historical event, this poem contains also a spectrum of poetic thoughts and emotions which is not intrusive united with the state-politics programme of that time in Montenegro.

